

УДК 532

© 2009

І. В. Жиганюк

Конфігураційні внески в енергію гідратації іонів лужних металів у водних розчинах

(Представлено академіком НАН України Л. А. Булавіним)

Вивчаються конфігураційні внески в енергії взаємодії між іонами і молекулами води в електролітах у льодоподібному наближенні. Розраховані значення конфігураційних внесків в енергії гідратації Z^q іонів лужних металів у водних розчинах. Встановлена природа позитивної та негативної гідратації однозарядних іонів у водних розчинах.

Процеси гідратації іонів у водних розчинах електролітів визначаються складним характером взаємодії між іоном, заряд якого розподілений в сферичній області навколо центра мас іона, та молекулою води із власним анізотропним розподіленням заряду. В роботі [1] запропоновано узагальнений потенціал Стілінджера і Девіда взаємодії між іоном і молекулою води.

Узагальнений потенціал Стілінджера і Девіда складається з трьох внесків:

$$G = \Phi^I + \Phi^{II} + \Phi^S. \quad (1)$$

Сума першого і другого $\Phi^I + \Phi^{II}$ внесків в (1) описує кулонівську взаємодію між іонами, відштовхування між іонами та ефекти поляризації аніона кисню O^{2-} . Вона збігається з потенціалом Стілінджера і Девіда [2].

Узагальнений потенціал (1), крім цього, включає потенціал Φ^S додаткової поляризації аніона кисню, що виникає внаслідок ефекту м'якого відштовхування між іоном лужного металу та аніоном кисню в точці їх дотику. Як показано в [1], потенціал додаткової поляризації Φ^S наближає поведінку узагальненого потенціалу Стілінджера і Девіда (1) до знайденої в квантово-хімічних розрахунках [3].

На зв'язок між просторовим розподілом заряду в домішкових іонах і характером взаємодії останніх з молекулами води, що оточують іони в водних розчинах електролітів, вказано у роботах [4–6].

Узагальнений потенціал [1] Стілінджера і Девіда дозволяє виконати прямі розрахунки енергій взаємодії між молекулами води та домішковими іонами в наближенні найближчих сусідів. Тим самим цей потенціал дає можливість розглянути мікроскопічну картину гідратації або, в широкому сенсі, сольватації іонів в розчинах.

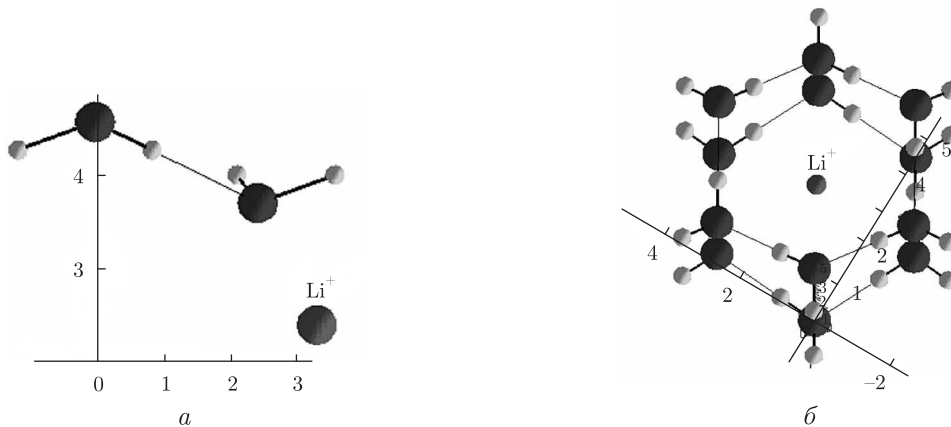

Рис. 1. Конфігурації комплексів:

a — іона Li^+ і двох молекул води, орієнтованих згідно з рис. 2, *a*; *б* — іона Li^+ і 12 молекул води, які утворюють гексагональну комірку льоду $1h$

Енергія взаємодії між домішковим іоном та молекулами води, що оточують його у розчині, залежить як від взаємного розташування і орієнтації молекул води в околі іона, так і від густини молекул води. Таким чином, енергія іон-молекулярної взаємодії іонів у розчині розділяється на дві складові: конфігураційну, пов'язану з взаємною орієнтацією і взаємним розташуванням молекул води, і густину, яка залежить від густини молекулярних шарів навколо іона. Визначальною для енергії іон-молекулярної взаємодії у водних розчинах є саме конфігураційна складова. В роботі [6] наведено емпіричну залежність ентальпії гідратації іонів від ентропії. Лінійний характер цієї залежності свідчить, що конфігураційна складова енергії іон-молекулярної взаємодії у водному розчині є визначальною.

Метою даної роботи є визначення конфігураційних внесків в енергію гідратації іонів лужних металів у водних розчинах. Буде встановлена природа позитивної та негативної гідратації однозарядних іонів. Для цього домішковий іон розміщується в центрі комірки, утвореної молекулами води, які розташовані і орієнтовані так, як в гексагональній ґратці льоду $1h$.

У подальшому хвилею (наприклад, $\tilde{A}$) позначаються безрозмірні величини. Зокрема, енергія буде вимірюватись в одиницях $k_B T_r$, де k_B — стала Больцмана і $T_r = 297$ К.

За означенням, конфігураційний внесок в енергію гідратації $\tilde{Z}_q$ іона дорівнює:

$$\tilde{Z}_q = -(\tilde{G}_{\text{I}^+(12W)}^{(0)} - \tilde{G}_{\text{K}^+(12W)}^{(0)}), \quad (2)$$

де $\tilde{G}_{\text{I}^+(12W)}^{(0)}$ — енергія взаємодії іона I^+ із його молекулярним оточенням (див. рис. 1, *б*); $\tilde{G}_{\text{K}^+(12W)}^{(0)}$ — енергія взаємодії іона K^+ з тим самим оточенням. Знак мінус в (2) пов'язаний із від'ємними значеннями відповідних енергій.

На відстанях, які значно перевищують довжину водневого зв'язку, і на відстанях безпосереднього контакту в околі домішкового іона потенціал взаємодії іона K^+ і молекули води збігається з потенціалом взаємодії двох молекул води (орієнтованих, як у гексагональній ґратці лід $1h$). Відмінності між цими потенціалами виникають тільки на відстанях, які відповідають утворенню водневого зв'язку. Тому в (2) значення енергії взаємодії іона з молекулами води порівнюється із значенням енергії взаємодії іона K^+ з молекулами води в однакових конфігураціях.

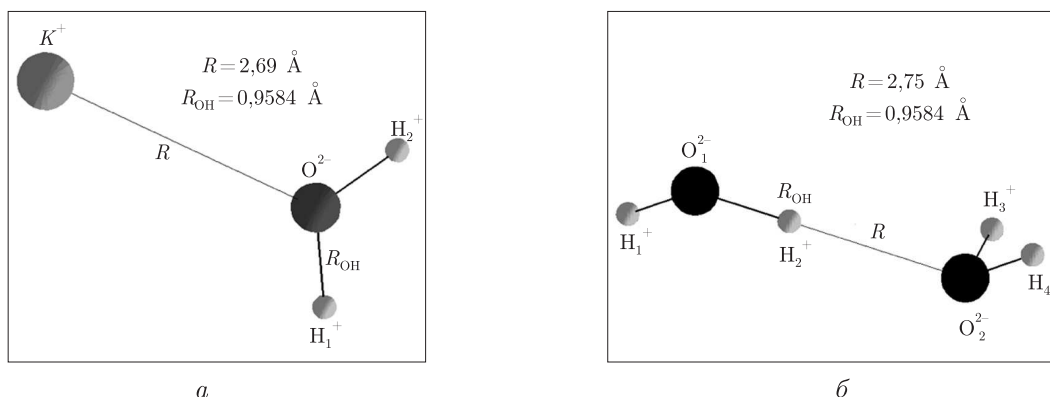

Рис. 2. Конфігурація комплексів:

a — іона K^+ та молекули води; *б* — двох молекул води, з'єднаних водневим зв'язком, як у льоду $1h$

Конфігураційна складова енергії взаємодії між молекулами води та іонами у водному розчині залежить від розподілу заряду в цих іонах. Іон K^+ є ізобарним до атому Ag [6]. Кристалграфічний радіус іона K^+ ($R_{K^+} = 1,33 \text{ \AA}$) наближується до кристалграфічного радіуса аніона кисню O^{2-} ($R_{O^{2-}} = 1,36 \text{ \AA}$). Таким чином, конфігураційна складова енергії гідратації $\tilde{Z}_q$ (2) — це та частка конфігураційної енергії взаємодії іона I^+ з молекулярним оточенням, яка зумовлена відмінностями в розподілі заряду в іонах I^+ та K^+ .

Порівняння потенціалів взаємодії між іонами Li^+ , Na^+ , K^+ , Rb^+ , Cs^+ і молекулою води у розчинах сильних електролітів. Розглянемо потенціали взаємодії між іонами Li^+ , Na^+ , K^+ , Rb^+ , Cs^+ і молекулою води в конфігурації, зображеній на рис. 2, *a*.

Згідно з [1], для визначення потенціалу G кожного з цих іонів і аніона кисню необхідно розрахувати значення параметрів $\tilde{b}_{IO}$, ρ_{IO}^{-1} . Значення енергії взаємодії між іоном і молекулою води та відповідні відстані між центрами мас іонів і аніонів кисню, що використані для визначення параметрів $\tilde{b}_{IO}$, ρ_{IO}^{-1} , отримано з квантово-хімічних розрахунків [3, 7] та експериментальних значень ентальпій [8]. Всі ці дані подано в табл. 1.

Потенціал G взаємодії двох молекул води нормовано на значення енергії взаємодії між ними в димері води, яка отримана в результаті квантово-хімічних розрахунків [7]. Взаємна орієнтація молекул води в димері є подібною до тої, що зображена на рис. 2, *б*. Вона є найбільш ймовірною в розчинах електролітів при температурах, нижчих за температуру динамічного фазового переходу у воді [9]. Параметри $\tilde{b}_{OO}$, ρ_{OO}^{-1} потенціалу G (1) для

Таблиця 1. Значення відстаней R і відповідних їм енергій взаємодії $\tilde{\Phi}_{I^+-W}^{(0)}$ [3], а також параметрів $\tilde{b}_{IO}$, ρ_{IO}^{-1} узагальненого потенціалу Стілінджера і Девіда $\tilde{G}(R)$ (^{a} — значення ентальпій із роботи [8], ^{b} — значення енергії взаємодії молекул води в димері [7])

$I^+ - W$	$R = r , \text{ \AA}$	$\tilde{\Phi}_{I^+-W}^{(0)}$	$\tilde{G}(R)$	
			$\tilde{b}_{IO}, \text{ \AA}$	$\rho_{OI}^{-1}, \text{ \AA}$
$Li^+ - W$	1,89	-59,681	11587,79	0,31877
$Na^+ - W$	2,249	-40,61	27313,52	0,31551
$K^+ - W$	2,69	-28,21	186426,5	0,27872
$Rb^+ - W$	2,76 ^a	-26,97 ^a	341366,9	0,26568
$Cs^+ - W$	2,98 ^a	-23,235 ^a	1515033,5	0,243829
$W - W$	3,00 ^b	-7,802 ^b	9635,354	0,57532

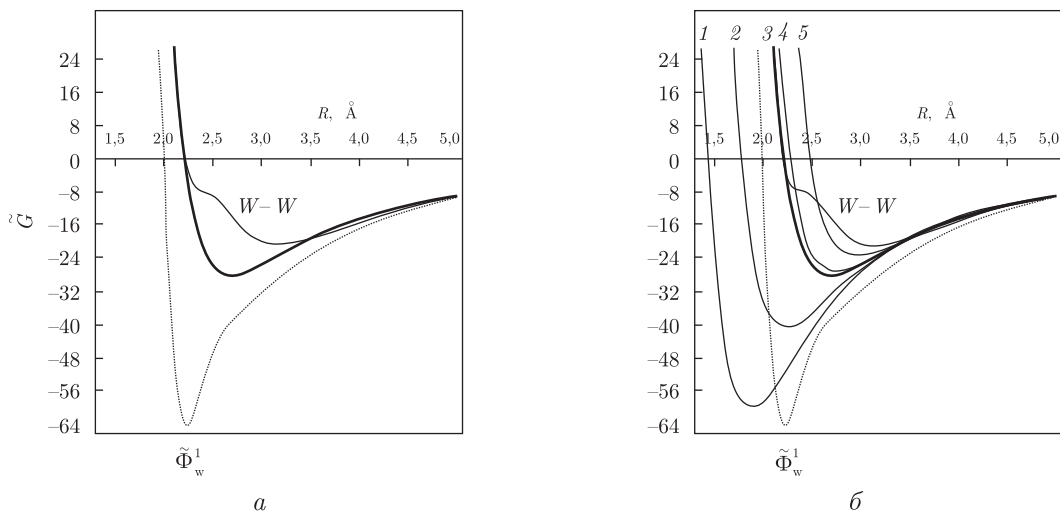

Рис. 3. Поведінка потенціалів взаємодії між:
a — двома молекулами води $W-W$, орієнтованими як на рис. 2, *б*, та іоном K^+ і молекулою води, як на рис. 2, *a*; *б* — іонами Li^+ , Na^+ , K^+ , Rb^+ , Cs^+ і молекулою води

двох аніонів кисню, що входять до складу взаємодіючих молекул води у димері, наведені у табл. 1.

На рис. 3 $\tilde{\Phi}_W^I$ позначає першу частину потенціалу (1) взаємодії між двома молекулами води, орієнтованими згідно з рис. 2, *б*. Вона відповідає потенціалу прямої взаємодії (тут — відстань між центрами мас іона та аніона кисню із складу молекули води).

На рис. 3, *a* порівнюються потенціали взаємодії між іоном K^+ і молекулою води (виділена крива) та між двома молекулами води (позначено $W-W$). Побудовані на рис. 3, *a* потенціали відповідають конфігураціям частинок, наведених на рис. 2. Збіг потенціалів взаємодії іона K^+ з молекулою води $\tilde{G}(R)_{K^+-W}$ та двох молекул води $\tilde{G}(R)_{W-W}$, орієнтованих, як у ґратці льоду $1h$, відбувається на двох інтервалах відстаней між центрами мас іонів: 1) $1,9 < R < 2,25 \text{ \AA}$ і 2) $3,5 < R < 5,0 \text{ \AA}$. В них $\Delta\tilde{G}(R) = -(\tilde{G}_{W-W}(R) - \tilde{G}_{K^+-W}(R))$ прямує до нуля. З рис. 3 випливає, що $\Delta\tilde{G}(R)$ помітно відрізняється від нуля тільки в інтервалі відстаней $2,25 < R < 3,5 \text{ \AA}$. В цьому інтервалі потенціал $\tilde{G}_{W-W}(R)$ взаємодії між двома молекулами води утворює своєрідну сходинку, яка утворюється внаслідок додаткової поляризації електронної оболонки аніона кисню O_2^{2-} другої молекули води в димері (як позначено на рис. 2, *б*) під впливом катіона водню H_2^+ першої молекули води при зменшенні відстані $O_1^{2-}-O_2^{2-}$ між центрами мас аніонів кисню. Таким чином, потенціал взаємодії між іоном K^+ і молекулою води $\tilde{G}_{K^+-W}(R)$ є подібним до потенціалу $\tilde{G}_{W-W}(R)$ взаємодії між двома молекулами води в конфігураціях, зображених на рис. 2. Саме завдяки цій обставині означення конфігураційних внесків в енергії гідратації іона подається у формі (2).

Порівняння потенціалів взаємодії двох молекул води $\tilde{G}_{W-W}(R)$ з їх прямою взаємодією $\tilde{\Phi}_W^I$ вказує на особливу роль поляризаційної складової потенціалу (1) взаємодії двох молекул води.

Позитивна та негативна гідратації однозарядних іонів. Енергія взаємодії між іонами і молекулами води в розчині складається з конфігураційної та густинної частин. Конфігураційна частина енергії визначається відносною орієнтацією молекул води в околі

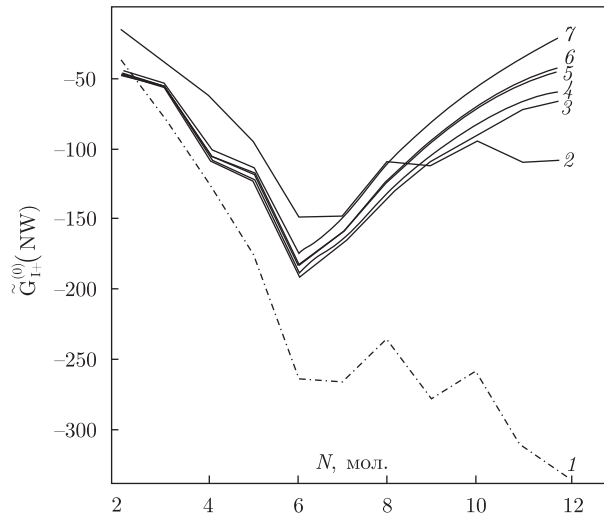

Рис. 4. Значення конфігураційних складових енергій: 1 — прямої взаємодії $\tilde{\Phi}_I^{(0)}$ молекул води в комірці без іона; 2 — прямої і поляризаційної взаємодії $\tilde{G}_{(NW)}^{(0)}$ молекул води в комірці без іонів; взаємодії іонів Li^+ (3), Na^+ (4), K^+ (5), Rb^+ (6), Cs^+ (7) і молекул води, розташованих згідно з рис. 1

іона з урахуванням енергії поляризації аніонів кисню, що входять до складу молекул води. Густина частина енергії взаємодії визначається відстанями між іонами і молекулами води у розчині. Оцінки густинної частини енергії взаємодії однозарядних іонів показують, що вона не перевищує 10% від повної енергії взаємодії.

Льодоподібний характер локального розташування і орієнтацій молекул води зберігається у розчині до температури динамічного фазового переходу при $T^* \approx 310 \text{ K}$ [4, 9].

На рис. 1, б іон Li^+ розташований в центрі гексагональної льодоподібної комірки з 12 молекул води. Це кінцева конфігурація комплексу іон — комірка. Розглядається також 10 проміжних конфігурацій комплексів: іон — 11 молекул води, іон — 10 молекул води, ..., іон — дві молекули води, як на рис. 1, а. Проміжні конфігурації утворюються шляхом послідовного вилучення молекул води з вихідної конфігурації на рис. 1, б. Вилучення молекули води із гексагональної комірки, яка складається з двох шестимолекулярних кілець, відбувається послідовно, починаючи з нижнього кільця. Орієнтація молекул води залишається незмінною. Значення конфігураційних складових енергій взаємодії $\tilde{G}_{I+(NW)}^{(0)}$ іонів Li^+ , Na^+ , K^+ , Rb^+ , Cs^+ з відповідною кількістю молекул води наведені в табл. 2. Характер залежності $\tilde{G}_{I+(NW)}^{(0)}$ від кількості молекул води подано на рис. 4. Безпосереднє порівняння цих енергій між собою вказує на виділену роль іона K^+ (крива 5) у визначенні позитивної та негативної гідратації іонів.

Таблиця 2. Значення конфігураційних внесків в енергію взаємодії між іонами і молекулами води та в енергії гідратації $\tilde{Z}_q$ іонів згідно з (2)

Конфігураційні складові	Li^+	Na^+	K^+	Rb^+	Cs^+
$\tilde{G}_{I+(2W)}^{(0)}$	-47,8497	-47,2466	-46,15038	-45,9577	-44,4171
$\tilde{G}_{I+(12W)}^{(0)}$	-65,8649	-58,5484	-43,89826	-40,8193	-18,8856
$\tilde{Z}_q$	21,967	14,650	0	-3,079	-25,013

Порівняння конфігураційних складових енергії взаємодії N молекул води $\tilde{G}_{(NW)}^{(0)}$ в ко-мірці з енергією їх прямої взаємодії $\tilde{\Phi}_1^{(0)}$ (крива 1) підтверджує, що поляризаційна складова є визначальною для енергії взаємодії між молекулами води.

Крім значень конфігураційних внесків в енергію взаємодії іонів $\tilde{G}_{I+(2W)}^{(0)}$, $\tilde{G}_{I+(12W)}^{(0)}$ з молекулами води, табл. 2 містить також значення конфігураційних внесків в енергію гідратації $\tilde{Z}_q$ цих іонів у водних розчинах.

Знак енергії гідратації іона лужного металу у водних розчинах електролітів залежить, передусім, від знаку конфігураційної складової енергії гідратації іона $\tilde{Z}_q$. В свою чергу, остання залежить від відмінностей у розподілі заряду в іонах I^+ та K^+ .

Автор висловлює глибоку вдячність проф. М. П. Маломузю за численні обговорення всіх питань, порушених у роботі, та акад. Л. А. Булавину за підтримку виконаної роботи і обговорення результатів дослідження.

1. Жиганюк І. В. Особливості взаємодії іонів з молекулами води // Доп. НАН України. – 2009. – № 8. – С. 77–82.
2. Stillinger F. H., David C. W. Polarization model for water and its ionic dissociation products // J. Chem. Phys. – 1978. – **69**. – P. 1473–1484.
3. Kistenmacher H., Popkie H., Clementi E. Study of the structure of molecular complexes. V. Heat of formation for the Li^+ , Na^+ , K^+ , F^- and Cl^- ion complexes with a single water molecule // Ibid. – 1973. – **59**. – P. 5842–5848.
4. Булавін Л. А., Кармазіна Т. В., Клепко В. В., Слісєнко В. І. Нейтронна спектроскопія конденсованих середовищ. – Київ: ВД “Академперіодика”, 2005. – 640 с.
5. Адаменко І. І., Булавін Л. А. Фізика рідин та рідинних систем. – Київ: АСМІ, 2006. – 660 с.
6. Крестов Г. А. Термодинамика ионных процессов в растворах. – Ленинград: Химия, 1984. – 272 с.
7. Kistenmacher H., Lie G. C., Popkie H., Clementi E. Study of the structure of molecular complexes. VI. Dimers and small clusters of water molecules in the Hartree-Fock approximation // J. Chem. Phys. – 1974. – **61**. – P. 546–561.
8. Džidić I., Kebarle P. Hydration of the Alkali Ions in the Gas Phase. Enthalpies and Entropies of Reactions $M^+(H_2O)_{n-1} + H_2O = M^+(H_2O)_n$ // J. Phys. Chem. – 1970. – **74(7)**. – P. 1466–1474.
9. Bulavin L. A., Fisenko A. I., Malomuzh N. P. Surprising properties of the kinematic shear viscosity of water // Chem. Phys. Letters. – 2008. – **453**. – P. 183–187.

Одеський національний університет ім. І. І. Мечнікова

Надійшло до редакції 22.04.2009

I. V. Zhyganiuk

Configurational contributions to the hydration energy for ions of alkali metals in water-electrolyte solutions

Configurational contributions to the electrostatic interaction of ions and water molecules in water-electrolyte solutions are studied within the ice-like approach. The corresponding contributions to the hydration energy for ions of alkali metals are calculated. The nature of positive and negative hydrations for singly charged ions in water-electrolyte solutions is established.